

Milica Mihaljević

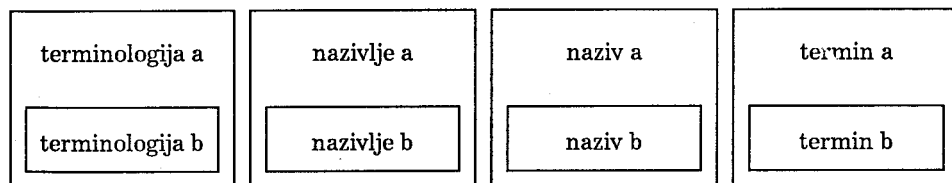
O TERMINOLOŠKOM NAZIVLJU

Naziv *terminologija* i odgovarajući odnosni pridjev *terminološki* imaju više značenja. Odredimo li terminologiju kao znanost, ona ima svoje nazivlje koje se može prikazati u rječniku terminološkog nazivlja. Definicija terminologije polazište je za razmatranje koje nazive takav rječnik treba uključiti. Izradi abecednog rječnika prethodi izrada sustavnog pregleda uključenih naziva. Na kraju je iznesen nacrt objasnidbenog rječnika terminološkog nazivlja.

I.

Naziv *terminologija*¹ višeznačan je pa je prije rasprave o terminološkom nazivlju potrebno osvrnuti se na njegova značenja. Terminologija označava: 1. skup naziva (termina) neke oblasti, 2. znanost o nazivima, 3. publikaciju (rječnik, leksikon) u kojoj su prikazani nazivi.

1. Kad označava skup naziva *terminologija* je istoznačna s *nazivljem*. Međutim i u tom su značenju oba naziva (*terminologija* i *nazivlje*) višeznačni jer označavaju: a) skup naziva nekog određenog područja (znanstvenih, narodnih, religijskih, mitskih itd.), b) skup znanstvenih i stručnih naziva. *Terminologija*, *nazivlje*, *termin* i *naziv* u svom širem značenju nadređeni su *terminologiji*, *nazivlju*, *terminu* i *nazivu* u užem značenju. Te odnose možemo grafički prikazati:

1 Ranko Bugarski (*Lingvistika u primeni*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1986, str. 192) navodi pet značenja *terminologije*: »1. skup termina koji reprezentuju sistem pojmova neke oblasti; 2. sistematski opis obrazovanja i upotrebe ovog skupa termina; 3. publikacija u kojoj je sistem pojmova neke oblasti reprezentovan terminima; 4. specijalna teorija terminologije za pojedine oblasti ili jezike; 5. opšta teorija terminologije.« (str. 72–73)

Vidimo da su terminologija i nazivlje te termin i naziv ljestvični polisememi.² Pojam ljestvičnih homonima uveo je E. Wüster,³ a taj pojam označava dva homonima od kojih je jedan nadređen drugome. Wüster nije razlikovao homonimiju od polisemije. Prihvatimo li razliku između homonimije i polisemije, ovdje se zapravo radi o ljestvičnoj polisemiji. Da bi se izbjegla višeznačnost, može se upotrijebiti dvočlani naziv (*znanstvena terminologija, narodna terminologija, znanstveno nazivlje* itd.) ili značenje naziva ograničiti. U ovom ćemo radu upotrebljavati *naziv* i *nazivlje* u užem značenju (znanstveno i stručno – značenje b). Naziv *terminologija* nećemo upotrebljavati ni u jednom od ta dva značenja (a i b).

2. Kad označava znanost, *terminologija* je višeznačna jer označava: a. posebnu terminologiju za određena područja ili jezike i b. opću terminologiju koja proučava postanak, razvoj, upotrebu, značenje, tvorbu i vrste naziva svih struka, pronalazi opće terminološke zakonitosti i pomaže drugim strukama u usavršavanju njihova nazivlja. U ovom ćemo radu govoriti o općoj terminologiji i njezinu nazivlju.

U njemačkoj je literaturi naziv *terminologija* u značenju znanosti zamijenjen nazivom *Terminologielehre*,⁴ što odgovara *terminološkoj znanosti* ili *nazivoslovlju*. Da smo zadržali naziv *terminologija* u značenju skupa naziva (1 a i b), terminološka bi znanost bila *terminologologija*. Budući da se u tom značenju koristimo nazivom *nazivlje* i da je naziv *terminološka znanost* s etimološkog stajališta tautologičan, jer *-logie* u složenicama označava znanost, naziv *terminologija* upotrebljavat ćemo u značenju znanosti (opća i posebna terminologija).⁵

3. Upotreba naziva *terminologija* u značenju publikacije prilično je rijetka i mislimo da ju je bolje zamijeniti nazivima *rječnik, leksikon* itd.

Odnosni pridjev *terminološki* koji se nalazi i u naslovu ove rasprave također je višeznačan jer se odnosi na terminologiju u svim navedenim značenjima. Njegovu je višeznačnost teže izbjeći jer se od imenice *nazivlje* teško tvori odnosni pridjev,⁶ pa se naziv *terminološki* upotrebljava u značenju »koji se odnosi na nazivlje, terminologiju i terminologa«. U naslovu ove rasprave pridjev *terminološki* odnosi se na opću terminologiju kao znanost.

Terminologija je znanost koja proučava nazivlje svih struka, ali kao svaka znanost i ona ima svoje nazivlje. Terminološko se nazivlje upotrebljava u terminologiji – znanosti kao što se lingvističko nazivlje upotrebljava u lingvistici, matematičko u matematici itd.

Nazivi određene struke sakupljaju se i usustavljaju u terminološkom rječniku. Pravi terminološki rječnik uz nazive navodi i njihove definicije. Takav se rječnik

2 Usp. B. Tafra, 1986, Razgraničavanje homonimije i polisemije, *Filologija* 14, str. 387.

3 1979, *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*, Springer-Verlag, Wien, New York, str. 81.

4 Usp. E. Wüster, 1979, *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*, Springer-Verlag, Wien, New York

5 O tome više usporedi u M. Mihaljević, 1985, Nazivlje i terminologija, *Jezik* 32, 148–149 i M. Mihaljević, 1986, Još o nazivu i terminu, nazivlju i terminologiji, *Jezik* 34, 26–27.

6 Zabilježen je pridjev *nazivaljski*.

naziva objasnidbenim. Ako rječnik navodi i prijevode na neki drugi jezik, naziva se prijevodnim. Terminološki su rječnici često i objasnidbeni i prijevodni.

Budući da je terminologija znanost koja proučava nazivlje, očekivali bismo da posebnu pažnju posveti vlastitom nazivlju i izradi rječnika terminološkog nazivlja. Začudo, čini se da nije tako. Terminološkim su se nazivljem naši terminolozi vrlo malo bavili. U opsežnoj terminološkoj bibliografiji sakupljenoj u Zavodu za lingvistička istraživanja Istraživačkog centra JAZU⁷ ne nalazimo ni jedan domaći terminološki rječnik ni cjelovit rad posvećen toj problematici. Pregledali smo i bibliografiju objavljenu u N. Vinaver (1986)⁸ te bibliografiju Lj. Stančić (1975),⁹ ali s istim rezultatima. Ipak se u nekim člancima govori o pojedinim nazivima iz tog područja.¹⁰

Bibliografija standardnih rječnika *International Bibliography of Standardized Vocabularies*¹¹ bilježi rječnike terminološkog nazivlja: ISO. *Vocabulary of terminology*, Geneve: ISO, jun 1969, 23 str. i ISO. *Vocabulaire de la terminologie*, Genève: ISO jun 1969, 23 str.¹² Rječnici imaju 23 stranice (1-7 uvod, 8-20 rječnik, 21-23 indeks) i sadrže 94 naziva, objasnidbeni su jer uz svaki naziv navode i njegovu definiciju. Raspored građe je pojmovni (sustavni rječnik), a na kraju je abecedno kazalo. Pojmovi su raspoređeni prema shemi:

1. svijet
2. pojmovi i definicije
3. nazivi
- 3.1. općenito
- 3.2. vanjski lik naziva
- 3.3. pisanje
- 3.4. međunarodni lik naziva
- 3.5. odnos naziva i pojma

7 Bibliografija se sakuplja u okviru projekta »Istraživanje opće terminološke problematike«. Građa je ekscerpirana na kartice, a ispisivanje je započeto 1983. godine i traje do danas. Bilježe se svi terminološki rječnici i djela posvećena terminologiji na hrvatskom književnom jeziku, kao i značajniji rječnici i radovi na drugim jugoslavenskim i svjetskim jezicima.

8 1986, *Terminološki pregled*, Prevodilac, Beograd, str. 249. Ta knjiga obuhvaća *Bibliografiju stručnih rečnika, leksikona, enciklopedija i radova o terminologiji* izdanih u Jugoslaviji. Bibliografija sadrži 1107 jedinica raspoređenih u više tematskih cjelina (*teorija, istorija, obaveštenja, prikazi, ocene, o pojedinim terminima, dvojezični i višejezični terminološki rečnici, terminološki rečnik, leksikon, enciklopedija, zbirke termina, termini u etnografskim radovima*).

9 1975, Prilog bibliografiji o terminologiji, *Radovi II*, Sarajevo, str. 83-94. Bibliografija bilježi jugoslavenske i svjetske terminološke rječnike i radove posvećene terminologiji.

10 1. D. Brozović, 1966, *Telegram*, Zagreb (serija članaka o terminologiji). 2. M. Minović, 1975, O specifičnostima srpskohrvatskih naučnih i tehničkih termina, *Radovi II*, Sarajevo, poglavlje O upotrebi nekih termina u ovom radu i u projektu (*metalingvistički aspekti*) str. 11-17. Autor govori o nazivima *terminosistem, terminotema, terminoelement, terminodublet, terminovarijanta, varijantski termin*. 3. M. Mihaljević, 1985, Nazivlje i terminologija, *Jezik* 32, 148-149. 4. I. Čatić, 1986, Još o nazivu i terminu, nazivlju i terminologiji, *Jezik* 34, 26-27.

11 H. Felber, M. Krommer-Benz, A. Manu, 1979, K.G. Saur, München, New York, London, Paris.

12 Taj je rječnik francuski prijevod engleskog rječnika.

4. rječnici, glosari, leksikoni

5. uvjeti upotrebe naziva.

Pri radu na sređivanju hrvatskoga terminološkog nazivlja ti su rječnici nezabilazni priručnici i izvori. Ipak smatramo da rječnik hrvatskoga terminološkog nazivlja ne može nastati samo njihovim prevođenjem. Kao osnova za razmatranje terminološkog nazivlja osim navedenih rječnika poslužila nam je građa ekscerpirana iz terminoloških i lingvističkih radova prikupljena u Zavodu za lingvistička istraživanja.

Pri razmišljanju o tome koje nazive obuhvatiti u rječniku terminološkog nazivlja možemo krenuti od određenja terminologije. Terminologija je znanost koja proučava nastajanje pojmova, odnose i veze među njima, svojstva pojmova, stvaranje pojmovnih sustava, opise pojmova, stvaranje definicija, pridruživanje označitelja pojmovima, odnose između objekta, pojma i označitelja, strukturu i stvaranje naziva, usklađivanje naziva i pojma, metode terminološke leksikografije te probleme izgradnje terminoloških baza podataka. Ona je granično područje između lingvistike, logike, ontologije, informatike i predmetnih znanosti.¹³ Stoga će i njezino nazivlje obuhvaćati neke logičke (pojam, ekstenzija, intenzija...), ontološke (ontološki odnosi, integracija), informatičke (baza podataka, datoteka...) i lingvističke nazive. Lingvističke nazive s obzirom na lingvističko područje možemo podijeliti u nekoliko grupa: leksikografija (rječnik, natuknica, rječnički članak...), tvorba riječi (izvođenje, prefiksacija, slaganje...), jezici u kontaktu (posuđenica, prevedenica, semantička prevedenica...), semantika (antonim, semantičko polje...). Osim toga ima i manji broj isključivo terminoloških naziva (jednosmislenost, terminografija, zapamtljivost...).

Građu smo rasporedili prema ovoj shemi:

1. općenito: nomenklatura, stručni jezik, terminolog, terminologija.

2. pojmovi i pojmovni sustavi:

2.1. pojam: pojam, opseg pojma, sadržaj pojma, svojstvo pojma, unutarnje svojstvo pojma, vanjsko svojstvo pojma.

2.2. odnosi među pojmovima: odnos, logički odnos, determinacija, determinirajući pojam, determinirani pojam, disjunkcija, konjunkcija, hijerarhijski odnosi, nadređenost, nadređeni pojam, podređenost, podređeni pojam, istorednost, istoredni pojam, dijagonalni odnos.

2.3. ontološki odnosi: ontološki odnos, integracija, partitivni odnos.

2.4. pojmovni sustavi:

pojmovlje, pojmovni niz, pojmovna ljestvica.

3. definicije:

definicija, ograničavajuće svojstvo, definicija po opsegu, definicija po sadržaju.

4. nazivi:

¹³ E. Wüster, 1974, Die Allgemeine Terminologielehre – ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften, *Linguistics* 119, The Hague, str. 61–106.

4.1. općenito: ime, naziv, nazivlje, označitelj, označeno.

4.2. postanak naziva:

4.2.1. posuđivanje: posuđenica, posuđeni naziv, prevedenica, semantička posuđenica, terminologizacija, tuđica.

4.2.2. tvorba riječi: tvorba riječi, rječotvorni morfem, tvorbeni porodica, tvorbenica, morfem, osnova, vezana osnova, osnovna riječ, izvedenica, izvođenje, sufix, sufixacija, sufixoid, složenica, slaganje, prefiks, prefiksacija, prefiksoid, složeno-sufiksalska tvorba, prefiksalsko-sufiksalska tvorba, prefiksalsko-složena tvorba, polysloženica, skraćivanje, kratica, skraćunica, složena skraćunica, neologizam, mješovita tvorenica, internacionalizam.

4.2.3. prenošenje značenja: metafora, metaforizacija, metonimija, metonimizacija, eponim.

4.2.4. višestruki nazivi: skupina, višestruki naziv.

4.3. vrednovanje naziva: tvorbeni naziv, netvorbeni naziv, norma, zapamtljivost.

5. odnos naziva i pojma: značenje, semantičko polje, antonim, designacija, konotacija, bliskoznačnica, bliskoznačnost, bliskozvučnica, bliskozvučnost, istoznačnica, istoznačnost, istozvučnica, istozvučnost, jedinstvenost, jednoznačnost, jednosmislenost, jednoimenost.

6. terminološka leksikografija – terminografija

6.1. općenito: leksikologija, leksikografija, terminografija.

6.2. vrste priručnika: rječnik, leksikon, enciklopedija, nomenklator.

6.3. vrste rječnika: jednojezični rječnik, dvojezični rječnik, višejezični rječnik, objasnidbeni rječnik, prijevodni rječnik, opisni rječnik, normativni rječnik, terminološki rječnik, abecedni rječnik, sustavni rječnik, usustavljeni rječnik.

6.4. rječnička obrada: izvorni jezik, ciljani jezik, istovrijednica, natuknica, leksikografski lik, rječnički članak, glava članka, tijelo članka, terminološka odrednica, definicija, objašnjenje.

6.5. terminološke baze podataka: terminološka baza podataka, terminološka banka podataka, terminološka datoteka, deskriptor, tezaursus.

Takav pregled koji obuhvaća nazive sredene prema područjima koje terminologija istražuje osnova je za izradu rječnika terminološkog nazivlja. On omogućuje da se lakše uoče nazivi koji nedostaju, pa smanjuje mogućnost slučajnog zaboravljanja kojeg naziva. Također upozorava na to koje definicije treba međusobno uskladiti (npr. *nadređenost*, *podređenost* i *istorednost* ili *sufiksoid* i *prefiksoid* itd.). Pojedini bi se pojmovi naravno mogli rasporediti i na koji drugi način.

Rječnici kojima je podloga terminološki sustav nazivaju se usustavljeni rječnici.¹⁴ S obzirom na raspored natuknica u rječniku usustavljeni rječnici mogu biti sustavni ili abecedni. Čini se da je korisniku rječnika primjereniji abecedni rječnik od sustavnoga. Stoga smo na osnovi navedenog sustava naziva sastavili objasnidbeni usustavljeni abecedni rječnik terminološkog nazivlja. Zbog višeznačnosti

¹⁴ Usp. E. Wüster, 1979, str. 116.

naziva *terminologija* i odgovarajućeg pridjeva *terminološki* odlučili smo se za naslov *Rječnik terminološkog nazivlja*, a ne kraće *Terminološki rječnik*, jer bi taj naslov bio višeznačan: 1. rječnik terminološke struke, 2. terminološki (nazivaljski) rječnik neke druge struke. Rječnik obuhvaća 132 naziva s definicijama. U rječnik smo uključili i neke nazive koji nisu strogo terminološki ako se pojavljuju u definiciji terminoloških naziva (npr. *vezana osnova* u definiciji naziva *sufiksoid* i *prefiksoid*, *leksikografski lik* u definiciji *natuknice* itd.). Ispod naziva navodimo u zagradi istoznačnice zabilježene u korpusu. Rjeđe ili lošije nazive upućujemo na češće i bolje (npr. internacionalizme na domaće nazive) pomoću uputnice *vidi* (v.). Iza definicije u zagradi navodimo primjere.

Ovaj je rječnik samo prijedlog i podloga za diskusiju i njemu se mogu dodati novi nazivi, eventualno isključiti neki od obuhvaćenih naziva te mijenjati i poboljšati definicije. Također se mogu dodati jednakovrijednice na jednom ili više stranih jezika. Na kraju bi se mogao izraditi i indeks stranih naziva. Tada bi rječnik postao i prijevodni. Ovdje u to nismo ulazili jer smo pomoću rječnika željeli samo oprimiti tekst članka i potaknuti na razmišljanje o problemima terminološkog nazivlja i potrebi izrade njegova rječnika.

II. RJEČNIK TERMINOLOŠKOG NAZIVLJA

abecedni rječnik rječnik u kojem natuknice slijede abecednim redom
akronim, v. složena skraćenica

antonim riječ (ili naziv)¹⁵ suprotna značenja (*ulaz = izlaz*)

apstrakcijska ljestvica, v. pojmovna ljestvica

bastardna riječ, v. mješovita tvorenica

bliskoznačnica riječ (ili naziv) koja u nekim, ali ne svim, okolinama ima isto značenje kao i koja druga riječ (ili naziv) različita izraza (*fonem – glas*)

bliskoznačnost pojava da dvije ili više riječi (ili naziva) koje imaju različit izraz u određenim okolinama imaju isto značenje

bliskozvučnica riječ (ili naziv) koja je po izrazu bliska drugoj riječi (ili nazivu), ali ima različito značenje (*bīt = jedinica obavijesti, bīt = suština*)

bliskozvučnost pojava da dvije ili više riječi (ili naziva) imaju skoro isti izraz, a razlikuju se po značenju

ciljni jezik (jezik–cilj) jezik na kojem se u leksikografskoj (ili terminografskoj) obradi donose istovrijednice

definicija (odredbenica) opis značenja pojma pomoću drugih poznatih pojmova koji omogućuje njegovo razgraničenje od drugih pojmova unutar pojmovlja

¹⁵ U mnogim definicijama naziva preuzetih iz lingvistike nalazi se skupina *riječ* (ili naziv). U terminologiji zapravo govorimo o nazivima koji mogu biti jednočlani (riječ) ili višečlani (skupina), a ne o riječima. Stoga bi se u svim navedenim definicijama *riječ* mogla zamijeniti *nazivom*. Ipak da se ne izgubi veza s lingvistikom iz koje su nazivi i definicije preuzeti, odlučili smo zadržati lingvističke definicije, a samo u zagradi naznačiti da se strogo terminološki radi o nazivima, a ne o riječima.

definicija po opsegu (ekstenzijska definicija) definicija koja navodi podredene pojmove ili objekte na koje se pojam odnosi

definicija po sadržaju (intenzijska definicija) definicija pomoću nadređenog pojma i ograničavajućeg svojstva

designacija komponenta značenja koja izražava odnos pojedine riječi (ili naziva) i dijelova nejezičnog svijeta

designat, v. označeno

deskriptivni rječnik, v. opisni rječnik

deskriptor leksička jedinica navedena u leksikografskom liku pomoću koje se mogu pronaći u tezaurusu podaci o traženom pojmu ili nazivu

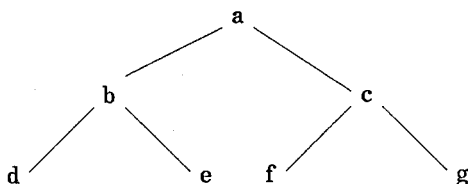
determinacija odnos povezivanja dvaju pojmova (ili naziva) da bi se tvorio treći, i to tako da drugi pojam ulazi u sadržaj prvoga povećavajući ga za barem jedno dodatno svojstvo

determinirajući pojam pojam koji ulazi u sadržaj drugog pojma (*tvrdi u tvrdi disk*)

determinirani pojam pojam u čiji sadržaj ulazi drugi pojam (*disk u tvrdi disk*)

diferencija specifična, v. ograničavajuće svojstvo

dijagonalni odnos odnos dvaju podređenih pojmova koji imaju zajednički nadređeni pojam a nisu međusobno povezani odnosom podređenosti ni odnosom istorednosti (na shemi se pojmovi *d* i *c* nalaze u odnosu dijagonalnosti)

disjunkcija (logičko spajanje) logički odnos povezivanja opsega dvaju ili više pojmova da bi se tvorio treći pojam (*sufiks + prefiks + infiks = afiks*)

dubleta, v. istoznačnica

dvojezični rječnik prijevodni rječnik koji navodi istovrijednice na dva jezika

ekstenzija, v. opseg pojma

ekstenzijska definicija, v. definicija po opsegu

ekvivalent, v. istovrijednica

enciklopedija pojmovno usmjeren priručnik većeg opsega koji daje sažet, sustavan pregled svih grupa ljudskog znanja (opća enciklopedija) ili pojedine grupe ili područja (stručna ili specijalna enciklopedija)

eponim naziv koji sadrži osobno ime najčešće izumitelja (*rendgen* prema izumitelju Konradu Röntdgenu)

etiketa, v. označitelj

genus, v. nadređeni pojam

glava članka dio leksikografskog članka u kojem se navodi leksička jedinica i dodatne obavijesti o njezinoj morfološkoj, a katkada i sintaktičkoj odnosno morfosintaktičkoj funkciji

- hibrid*, v. mješovita tvorenica
- hijerarhijski odnos* logički ili ontološki odnos podređenosti, nadređenosti i istorednosti
- homonim*, v. istozvučnica
- homonimija*, v. istozvučnost
- ime označitelj* za konkretan, određen, pojedinačan objekt (*Marko*)
- integracija* ontološki odnos disjunktivnog spajanja pojedinačnih objekata
- intenzivska definicija*, v. definicija po sadržaju
- istoredni pojam* (usporedni pojam, koordinirani pojam) pojam koji se nalazi na istoj razini raščlambe kao i koji drugi pojam s kojim ima zajednički nadređeni pojam, a od njega se razlikuje nekim svojstvom (*sufiks, prefiks*)
- istorednost* (usporednost, koordinacija) pojava da su dva ili više pojmova na istoj razini raščlambe
- istovrijednica* (ekvivalent, jednakovrijednica, otpovjednica) leksička jedinica ciljnog jezika čije se značenje poklapa sa značenjem odgovarajuće jedinice izvornog jezika (*computer — računalo*)
- istoznačnica* (sinonim, dubleta, suznačnica) riječ (ili naziv) koja ima isto značenje (označeno), ali različit izraz s kojom drugom riječi (*kompjutor i računalo*)
- istoznačnost* (sinonimija, suznačnost) pojava da dvije ili više riječi (naziva) imaju isto značenje (označeno), ali različit izraz
- istozvučnica*¹⁶ (homonim) riječ (ili naziv) koja ima isti izraz (označitelj) kao neka druga riječ, ali ima različito značenje (označeno) (*griz = krupica, griz = ugriz*)
- istozvučnost* (homonimija) pojava da dvije ili više riječi (ili naziva) imaju isti izraz (označitelj), ali različito značenje (označeno)
- izraz*, v. označitelj
- izvedenica* riječ koja je postala od osnove jedne riječi dodavanjem rječotvornog morfema (*čit-ač*)
- izvođenje* tvorbeni način u kojem nova riječ postaje od osnove jedne riječi dodavanjem tvorbenog formanta
- izvorni jezik* (jezik-izvor) prvi jezik u dvojezičnom rječniku čijim se leksičkim jedinicama pridružuju leksičke jedinice drugoga jezika i kojim je određen izbor i redoslijed natuknica u rječniku
- jedinstvenost* pojava da za sve pripadnike jedne govorne zajednice neki naziv ima ista značenja (jedno ili više)
- jednakovrijednica*, v. istovrijednica
- jednoimenost* (mononimija) odnos označenog i označitelja kojim se jednom označenom pridružuje jedan i samo jedan označitelj

¹⁶ Treba upozoriti da svaki homonim jest istozvučnica, ali svaka istozvučnica nije homonim (npr. *unuka* gen. od *unuk* i *unuka* nom. ž. roda) /usp. B. Tafra, 1986, str. 385/. Budući da nemamo bolji domaći naziv, a trudili smo se da prednost damo domaćim nazivima ipak smo internacionalizam *homonim* uputili na domaći naziv *istozvučnica*.

jednojezični rječnik rječnik koji navodi riječi i njihova objašnjenja ili definicije na samo jednom jeziku

jednosmislenost (monosemija) odnos označenog i označitelja u kojem je jednom označitelju pridruženo jedno i samo jedno označeno, apsolutna jednoznačnost

jednoznačnost odnos označenog i označitelja u kojem je u nekom jezičnom području jednom označitelju pridruženo jedno i samo jedno označeno (*miš* — računalni naziv i životinja)

jezik-cilj, v. ciljni jezik

jezik-izvor, v. izvorni jezik

kanonski lik, v. leksikografski lik

karakteristika, v. svojstvo

konjunkcija odnos povezivanja dvaju pojmova da bi se tvorio treći i to tako da se spoje sadržaji polaznih pojmova, a dobiveni je pojam hijerarhijski podređen polaznim (*aritmetička jedinica + logička jedinica = aritmetičko-logička jedinica*)

konotacija komponenta značenja koja dodaje neku kontrastivnu vrijednost designativnoj funkciji

koordinacija, v. istorednost

koordinirani pojam, v. istoredni pojam

kratica skraćeno pisanje punih riječi (*dr.*)

leksikografija lingvistička grana koja popisuje, tumači i sređuje leksičko blago nekog jezika

leksikografski članak, v. rječnički članak

leksikografski lik (kanonski lik, kanonski oblik) osnovni lik u kojem su natuknice navedene u rječniku, imenice u nominativu jednine, glagoli u infinitivu itd.

leksikon pojmovno usmjeren priručnik manjeg opsega

leksikologija lingvistička grana koja proučava leksički sastav jezika

logička podređenost, v. podređenost

logički odnosi odnosi koji se temelje na sličnosti pojmova

logičko spajanje, v. disjunkcija

metafora jezični izraz koji ima preneseno značenje po sličnosti

metaforizacija (prenošenje značenja) stilistički i terminološki postupak prenošenja značenja jedne riječi na nov pojam po sličnosti

metonimija jezični izraz koji ima pomaknuto značenje po bliskosti tako da se naziv za jedan pojam upotrebljava za drugi ako su pojmovi blisko iskustveno povezani

metonimizacija stilistički i terminološki postupak prenošenja značenja jedne riječi na nov pojam po bliskosti

mješovita tvorenica (hibrid, bastardna riječ) riječ tvorena od tvorbenih elemenata koji pripadaju raznim jezicima, s gledišta našega jezika od domaće i strane sastavnice (*mikroračunalo*)

mononimija, v. jednoimenost

monosemija, v. jednosmislenost

- morfem* najmanji odsječak riječi kojemu je pridružen kakav sadržaj (*čit-*, *-ač*)
- motivirani naziv*, v. tvorbeni naziv
- nadređeni pojam* (genus, viši rodni pojam) pojam koji u svom opsegu sadrži neki drugi pojam (*programirni jezik* nadređen *fortranu*, *kobolu* itd.)
- nadređenost* odnos dvaju pojmova u kojem je sadržaj jednog uključen u sadržaj drugog pojma, a opseg tog drugog pojma u sadržaj prvog
- natuknica* leksička jedinica navedena u leksikografskom liku
- naziv* (termin) riječ ili skupina koja točno označuje određeni pojam u znanosti, tehnici ili umjetnosti
- nazivlje* (terminologija, nomenklatura) sustav naziva koji se upotrebljava u određenoj znanstvenoj, tehničkoj ili umjetničkoj grani
- nazivoslovlje*, v. terminologija
- nazivoslovni rječnik*, v. terminološki rječnik
- nemotivirani naziv*, v. netvorbeni naziv
- neologizam* jezična novotvorevina, riječ ili skupina novijeg postanka (*neofobija*)
- netvorbeni naziv* (nemotivirani naziv) naziv čije značenje ili izraz ne možemo dovesti u vezu s kojom drugom riječi u jeziku (*riznica*)
- nocija*, v. pojam
- nomenklatura*¹⁷ 1. sustav imena za dani skup više ili manje konkretnih objekata određenoga znanstvenog područja
2. v. nazivlje
- nomenklator* priručnik koji navodi nomenklaturu pojedine struke
- norma* pravila koja određuju ispravnu upotrebu jezičnih elemenata
- normativni rječnik* (preskriptivni rječnik) rječnik koji propisuje, određuje normu, tj. koji sadrži riječi koje se smatraju pravilnima
- objasnidbeni rječnik* rječnik koji uz natuknicu navodi i njezinu definiciju
- objašnjenje* opis pojma bez obzira na njegov položaj u pojmovlju
- odnos* mentalna veza dvaju ili više pojmova
- odnos cjelina-dio*, v. partitivni odnos
- odrednica* (determinanta, kvalifikator) podatak unutar leksikografskog članka koji sadrži neku obavijest o morfološkim, sintaktičkim, stilističkim ili upotrebnim svojstvima natuknice
- odredbenica*, v. definicija
- ograničavajuće svojstvo* (diferencija specifika) svojstvo pomoću kojega se neki pojam razlikuje od drugih istorednih pojmova
- ontološki odnos* neizravni odnos među pojmovima, odnos koji postoji samo među jedinkama koje potpadaju pod određeni pojam, a temelji se na bliskosti, tj. prostornom ili vremenskom dodiru

¹⁷ Naziv *nomenklatura* jedan je od najnejasnijih terminoloških naziva koji kod raznih autora i u raznim strukama ima različita značenja. Ponekad je *nomenklatura* istoznačna s *nazivljem*. Tada ju je bolje zamijeniti nazivom *nazivlje* da ne dolazi do nepotrebnih nejasnoća. U anatomiji, botanici, zoologiji i kemiji ona ima jasno određeno značenje različito od nazivlja pa smo to značenje naveli u definiciji *nomenklature*.

- opisni rječnik* (deskriptivni rječnik) rječnik koji popisuje riječi (ili nazive) bez obzira na to koje treba, a koje ne treba upotrebljavati u standardnom jeziku
- opseg pojma* (ekstenzija) skup svih podređenih pojmova ili pojedinačnih objekata koji potpadaju pod određeni pojam (*afiks = prefiks + sufiks + infiks*)
- osnova* dio riječi koji ostaje kad otklonimo nastavke (*vrabc-, pism-*)
- osnovna riječ* riječ od koje se u tvorbi polazi (*kesten* prema tvorenici *kestenast*)
- osobina*, v. svojstvo
- otpovjednica*, v. istovrijednica
- označeno* (sadržaj, designat) dio znaka koji izražava značenje riječi ili znaka
- označitelj* (etiketa, izraz) niz glasova koji tvore morfem, riječ ili skupinu
- partitivni odnos* (odnos cjelina–dio) ontološki odnos koji postoji između cjeline i njezinih sastavnih dijelova (*čovjek – glava, trup, udovi*)
- podređeni pojam* pojam koji posjeduje sva svojstva koja ima i koji drugi pojam i uz njih barem još jedno dodatno svojstvo (*mačka* prema *sisavci*)
- podređenost* (logička podređenost, subordinacija) odnos dvaju pojmova u kojem jedan pojam posjeduje sva svojstva drugog i neko dodatno svojstvo, a njegov opseg uključen je u opseg tog drugog pojma
- pojam* (nocija) mentalna predodžba pojedinačnih objekata ili klasa objekata koji imaju neka zajednička svojstva
- pojmovlje* (pojmovni sustav) sustav koji prikazuje logičke odnose među pojmovima određenog polja; pojmovlje nastaje povezivanjem pojmovnih ljestvica i pojmovnih nizova
- pojmovna ljestvica* (apstrakcijska ljestvica) uspravni niz podređenih pojmova u kojem je pojam 1 nadređen pojmu 2, pojam 2 je nadređen pojmu 3 itd. (*sisavci, mačka, sijamska mačka*)
- pojmovni niz* niz pojmova koji se nalaze na istoj razini raščlambe (*crvena, plava, zelena* itd.)
- pojmovni sustav*, v. pojmovlje
- polusloženica* riječ nastala združivanjem dviju riječi u jednu tako da se izgube samo neka gramatička svojstva, a svaka zadrži svoj naglasak, a uglavnom i svoje značenje; piše se s crticom (*sistem–analitičar*)
- posuđeni naziv* naziv koji se upotrebljava u jednom području ili struci, ali je u nju preuzet iz neke druge struke (*valencija* u lingvistici preuzeta iz kemije)
- posuđenica* strana riječ prilagođena jezičnom sustavu jezika u koji je preuzeta (*brek* od engl. *break*)
- prefiks* prijedlog ili niječnica (ne) koji dolazi na prvom mjestu ispred osnova punoznačnih riječi (*bez–, među–, pri–*)
- prefiksacija* (prefiksalna tvorba) tvorba pomoću prefiksa
- prefiksalna tvorba*, v. prefiksacija
- prefiksarno–složena tvorba* tvorbeni način u kojem se istodobno dodaje prefiks i slažu dvije osnove
- prefiksarno–sufiksna tvorba* tvorbeni način u kojem se istodobno dodaju prefiks i sufiks

prefiksoid prefiksu slična vezana osnova (*agro-*, *ekstra-*, *hidro-*, *makro-*)

prenošenje značenja, v. metaforizacija

preskriptivni rječnik, v. normativni rječnik

prevedenica riječ koja je načinjena po uzoru na stranu riječ tako da je preuzeto strano značenje, a strane su jedinice zamijenjene domaćim (*kolodvor* prema *Bahnhof*)

prijevodni rječnik rječnik koji navodi istovrijednice na dva ili više jezika

rječnički članak (leksikografski članak) skup obavijesti koji se u rječniku veže uz jednu leksičku jedinicu

rječnik lingvistički usmjeren priručnik koji daje obavijesti o liku riječi (ortografija, ortoepija, morfološka svojstva, stilistika, idiomatika) i ponekad o značenju riječi, tj. objašnjava dva lica riječi: označitelj i označeno

rječotvorni morfem (tvorbeni morfem) dio dodavanjem kojeg se od osnove riječi dobivaju tvorenice

sadržaj, v. označeno

sadržaj pojma (intenzija) skup svojstava nekog pojma

semantička posuđenica domaća riječ koja pod utjecajem strane dobiva novo, dodatno značenje (*miš* u informatici prema engleskom *mouse*)

semantičko polje sustav povezanih semantičkih jedinica, skup riječi koje označavaju srodne pojmove, a odnose se sve na određeno područje čovjekove svijesti

sinonim, v. istoznačnica

sinonimija, v. istoznačnost

sintagma, v. skupina

skraćenica nova riječ nastala od glasova ili dijelova druge riječi (*auto* prema *automobil*)

skraćivanje postupak tvorbe nove riječi skraćivanjem druge riječi

skupina (sintagma, sveza) niz od dvije ili više riječi (ili naziva) koje čine cjelinu (*morski pas*)

slaganje način tvorbe u kojem nova riječ nastaje od osnova više riječi

složena skraćenica (akronim) skraćenica sastavljena od početnih slova ili slogova višečlanog naziva koja se upotrebljava kao samostalna riječ (*NILI = ne ili*)

složenica riječ koja je nastala od dvije ili više osnova (*termopisac*)

složeno-sufiksalna tvorba tvorbeni način u kojem se pri slaganju istodobno dodaje i sufix

stručni jezik jezični stil koji se upotrebljava u određenoj struci, znanstvenoj disciplini ili umjetničkom području

subordinacija, v. podređenost

sufiks tvorbeni formant koji se dodaje na osnovnu riječ (*-ač*, *-lo*)

sufiksacija tvorba riječi dodavanjem sufixa

sufiksoid sufixu slična vezana osnova (npr. *-bus*, *-drom*, *-fil*, *-fob*, *-log*, *-teka*)

sustavni rječnik rječnik u kojem natuknice slijede prema mjestu pojma u pojmovlju, podređeni pojmovi slijede nadređene, nazivi koji označavaju dio slijede nazive koji označavaju cjelinu

suznačnica, v. *istoznačnica*

suznačnost, v. *istoznačnost*

sveza, v. *skupina*

svojstvo (osobina, karakteristika) kvaliteta, osobina ili odnos koji sačinjava pojam i pomoću kojega je pojam razgraničen od drugih pojmova (boja, podrijetlo)

termin, v. *naziv*

terminografija terminološka leksikografija

terminolog znanstvenik koji se bavi terminologijom ili stručnjak koji se bavi nazivljem pojedine struke

terminologija 1. (nazivoslovlje) interdisciplinarna znanstvena grana koja proučava nastajanje pojmova, odnose i veze među pojmovima, svojstva pojmova, stvaranje pojmovlja, opis pojmova, stvaranje definicija, pridruživanje označitelja pojmovima, usklađivanje naziva i pojma, terminografske metode, probleme izgradnje terminoloških baza podataka itd.

2. v. *nazivlje*

terminologizacija proces u kojem od jezičnih znakova postaju nazivi

terminološka banka podataka logički ili tehnički u jedinstven sustav povezane međuzavisne terminološke baze podataka

terminološka datoteka organizirani niz sličnih ili povezanih terminoloških podataka pohranjenih u računalu

terminološka odrednica leksikografska oznaka koja određuje da je natuknica uz koju stoji naziv i znanstveno područje kojem pripada (*zool.*, *bot.*)

terminološki rječnik rječnik koji obuhvaća nazive određene struke i njihove definicije

tezaaurus 1. niz riječi, naziva ili pojmova pohranjenih u računalu, računalni rječnik

2. rječnik, leksikon, popis riječi ili pojmova

tijelo članka dio leksikografskog članka koji sadrži definiciju leksičke jedinice (značenje) te druge eventualne obavijesti o njezinoj upotrebi

tuđica riječ stranog podrijetla neprilagođena jezičnom sustavu jezika u koji je preuzeta (*fajl*)

tvorba riječi 1. jezična pojava kojom u jeziku postaju nove riječi na osnovi dosadašnjeg rječničkog blaga

2. lingvistička disciplina koja se bavi proučavanjem načina, obrazaca i tipova postanka novih riječi

tvorbena porodica skup riječi koje imaju zajednički niz glasova i značenjsku vezu (*pisati*, *pisac*, *pisac*, *rukopis*, *pisarnica* itd.)

tvorbena format, v. *rječotvorni morfem*

tvorbena naziv (motivirani naziv) naziv čije značenje i izraz možemo dovesti u vezu s kojom drugom riječi u jeziku (*pisac* s *pisati*)

tvorenica riječ koja je nastala tvorbom (*pis-ač*)

unutarnje svojstvo pojma svojstvo koje se odnosi na sam pojam, a ne na njegov odnos prema drugim pojmovima (oblik, boja, veličina)

usporedni pojam, v. *istoredni pojam*

usporednost, v. *istorednost*

usustavljeni rječnik abecedni ili sustavni rječnik koji se temelji na jasno izraženom pojmovnom sustavu

vanjsko svojstvo pojma svojstvo koje govori o odnosu nekog pojma s drugim pojmovima (svrha, izumitelj, zemlja podrijetla)

vezana osnova osnova koja nikada ne dolazi kao osnova samostalnih riječi, nego samo u tvorbi složenica i u prefiksnoj tvorbi glagola (*-teka*)

višečlani naziv naziv koji se sastoji od više riječi (*memorija sa slobodnim pristupom*)

višejezični rječnik prijevodni rječnik koji navodi istovrijednice na nekoliko jezika (trojezični, četverojezični, petojezični itd.)

viši rodni pojam, v. *nadređeni pojam*

zapamtljivost asocijativna veza između označenog i označitelja

značenje pojedinačna okolnost, pojam ili stvar koja je nekoj drugoj pojedinačnoj okolnosti, pojmu ili stvari trajno pridružena i to na takav način da na nju upućuje i da umjesto nje stoji

III.

Na kraju možemo istaknuti točke u kojima se predloženi rječnik razlikuje od rječnika ISO:

1. Iz rječnika smo izostavili neke pojmove koji nam se čine preopćeniti (npr. *pojedini objekt*, *znanstveno područje* itd.) ili pojmove koji pripadaju nekoj drugoj struci, najčešće lingvistici, a nisu posebno važni za terminologiju (npr. *etimološki pravopis*, *transliteracija*, *fonem* itd.). Također smo izostavili višečlane nazive koji su nalik definiciji (npr. *grafčki prikaz klasifikacije*, *definicija pomoću višeg rodnog pojma* i *specifične razlike* itd.) jer je tu iz samog naziva jasno značenje.

2. U rječnik smo uključili nazive do kojih smo došli ekscerpiranjem domaće i strane terminološke i lingvističke literature. Tako naš rječnik bilježi i nazive koji se ne nalaze u rječniku ISO (npr. *ciljni jezik*, *izvorni jezik*, *opisni rječnik*, *dvojezični rječnik*, *eponim*, *jednosmislenost*, *metafora*, *metonimija*, *neologizam*, *norma*, *osnovna riječ*, *polusloženica*, *tuđica*, *prevedenica*, *tvorba riječi*, *terminološka baza podataka*, *terminološka banka podataka*, *terminološka datoteka*, *terminolog* i mnogi drugi). Uključili smo sve nazive za koje nam se činilo da bi mogli ustrebat korisniku rječnika terminološkog nazivlja. Korisnici rječnika osim lingvista i terminologa mogu biti i stručnjaci svih ostalih struka, posebno autori i korisnici terminoloških rječnika svih struka.

3. Odlučili smo da građu rasporedimo abecedno, a ne sustavno kao u rječniku ISO, jer smatramo da takav raspored olakšava korisniku sluzenje rječnikom.

POPIS OSNOVNIH IZVORA ZA RJEČNIK

1. Babić, S. 1978. Mješovite tvorenice. *Jezik* 25/5: 129-138.
2. Babić, S. 1982. *Nacrt smjernica (uputnika) za izradu terminoloških rječnika*. Referat na 1. terminološkom skupu održanom u JAZU.
3. Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: JAZU – Globus.
4. Barić, E. i sur. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bratanić-Čimbur, M. 1979. Prilog za dvojezičnu leksikografsku teoriju. *Jezik* 27/1: 1-9.
6. Felber, H. 1984. *Terminology Manual*. Paris: INFOTERM.
7. Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU – Školska knjiga.
8. ISO Recommendation R 1087, 1969, *Vocabulary of terminology, ISO Recommendations and ISO Standards*.
9. Minović, M. 1975. O specifičnostima srpskohrvatskih naučnih i tehničkih termina. *Radovi* 2: 9-69.
10. Muhvić-Dimanovski, V. 1988. *Prevedenice iz engleskog, njemačkog i francuskog u hrvatskom književnom jeziku*, Doktorska disertacija.
11. *Principles and Methods of Terminology*, Second draft proposal ISO/DP 704. 1982. Wien.
12. Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
13. Vinaver, N. (ur.) 1986. *Terminološki pregled*. Beograd: Prevodilac.
14. Vinaver, N. (ur.) 1988. *Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada*. Beograd: Prevodilac.
15. Wüster, E. 1970. *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*, Bonn: H. Bouvier Co. Verlag.
16. Wüster, E. 1979. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien: Springer Verlag.
17. Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Prague, the Hague: Academia, Mouton.

SUMMARY

ON TERMINOLOGICAL TERMINOLOGY

The term terminology is ambiguous as it denotes: 1) a system of terms, 2) science, 3) terminological dictionary or lexicon. Terminology (science) has its own terminology (system of terms) which should be studied and represented in a terminological dictionary. The author discusses the system of terms which should be comprised by such a dictionary and then presents a draft of the dictionary.